

AZƏRBAYCANDA ELEKTRON TİCARƏTİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ

UOT 330.341.1

DOI:10.30546/3006-0346.2024.1.79.133

AYŞƏN HÜSEYNOVA

Bakı Dövlət Universitetinin magistrantı

E-mail: aysan7557@gmail.com

Giriş

Milli dövlətlər müxtəlif yollarla dünya bazarına daxil olan xarici bazarlardan gəlir əldə edirlər. Bazar strukturuna əsaslanaraq, hər bir ölkə öz iqtisadiyyatı daxilində daxili ixtisaslaşmanı və hasilatı gücləndirməklə qlobal bazardakı payını maksimuma çatdırmağı hədəfləyir. Bununla əlaqədar olaraq, müstəqil dövlət olan Azərbaycan Respublikası qlobal bazara müxtəlif mal və xidmətləri çıxara bilməsi üçün beynəlxalq standartlara cavab verən hüquqi-normativ baza yaradır və ixracın həcmi artırmaq üçün təşviqədiçi siyasət həyata keçirir. Son illərdə ölkəmizdə çoxsaylı qanunlar və dövlət əhəmiyyətli sənədlər təsdiq edilib.

Elektron ticarətin dövlət tənzimlənməsinin zəruriliyi

Dövlətin iqtisadi funksiyalarını təşkil edən qanunvericilik, icra və nəzarət mexanizmləri bazar iqtisadiyyatı şəraitində müxtəlif məqsədlərə xidmət edir. Belə ki, insanların maddi rifahının yüksəldilməsi, onların hüquqi və sosial müdafiəsinin təmin edilməsi prioritet vəzifə kimi dövlət iqtisadiyyatının tənzimlənməsinin əsas məqsədi olmalıdır. Bunun üçün dövlət bütün təsərrüfat institutlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunlar qəbul etməklə sosial əlaqələr sistemini təkmilləşdirir.

Digər sferalar kimi ticarətin elektron formada həyata keçirilməsi də dövlət tərəfindən tənzimlənir. Elektron-ticarət, elektron-imza qanunları elektron ticarətdən istifadənin hüquqi əsasını tənzimləyir. Elektron ticarətin təşkili və tətbiqinin hüquqi əsasları, onun iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, qanun pozuntusunun nəticələri “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmışdır. Bu qanunda elektron ticarətin hüquqi tənzimlənməsinin əsas anlayışları əks olunmuşdur:

1. malların alışı və satışı, xidmətlərin göstərilməsi üzrə elektron ticarət – informasiya sistemləri vasitəsilə həyata keçirilən əməliyyatlar;

2. elektron ticarətdə iştirak edən tərəflər: alıcı, satıcı və vasitəçi rolunu yerinə yetirən hüquqi və fiziki şəxslər;

3. satıcı – məhsul satışını həyata keçirməklə elektron ticarətdə iştirak edən şəxs;

4. alıcı – satınalma prosesində məhsul və xidmətləri sifariş edən şəxs;

5. vasitəçi – elektron ticarəti asanlaşdırmaq üçün elektron sənədin göndəricisi və alıcısı arasında fəaliyyət göstərən fiziki və hüquqi şəxs [1].

Bu prinsiplər elektron ticarətin hüquqi tənzimlənməsinin əsasını təşkil edir: iştirakçıların qanun qarşısında bərabərliyi, iştirak edən tərəflərin iradə azadlığı, müqavilə azadlığı, azad və ədalətli rəqabət mühiti, maliyyə resurslarının, məhsul və xidmətlərin maneəsiz axını, hüquqların məhkəmədə təmin olunması.

Bunlarla yanaşı dövlət xüsusi qanunvericilik aktları ilə də komməriya fəaliyyətini tənzimləyə və ona nəzarət edə bilər. Hansı ki, bunlara misal göstərə bilərik: komməriya fəaliyyətinin bəzi növlərinin lisenziyalaşdırılması, onlara vergi güzəştlərinin tətbiqi, haqsız rəqabətin qadağan edilməsi və s.

Elektron ticarət fəaliyyətində bank sferasında informasiya texnologiyalarının rolu

Bank fəaliyyəti ölkənin siyasi və iqtisadi vəziyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bazar iqtisadiyyatına keçidin ilkin mərhələlərində ümumi iqtisadi göstəricilərdə nəzərə çarpacaq dərəcədə azalma müşahidə olunsa da, bank sferası sürətlə inkişaf etməyə davam etmişdir və ən çox qazanc gətirən sahə idi. Bank sisteminin əhəmiyyətli dərəcədə tərəqqi etməsi ilə paralel olaraq avtomatlaşdırılmış informasiya texnologiyalarının inkişafı və böyük həcmdə şəbəkə avadanlıqlarının alınması prosesi baş verdi. Sürətli xidmətin tətbiqinə yeni maliyyə xidmətləri, ipoteka, ticarət, beynəlxalq ödənişlər və digər şeylər daxildir. Bankların yeni tələblərə cavab vermək qabiliyyətinin artması nəticəsində yeni problemlər də ortaya çıxdı. Mərkəzi Bank və qanunvericilik strukturları tərəfindən tətbiq edilən dəyişikliklər bank sektorunun fəaliyyətini formalaşdırdığına görə maliyyə bazarlarının əməliyyatlarını izləmək və onları operativ qaydada tətbiq etmək çətinləşir. Bunun əsas izahı bank fəaliyyətinin avtomatlaşdırılmış informasiya

texnologiyalarından istifadəsinin müasir tələblərə cavab verməməsidir. Nəticə etibarilə, əsas diqqət bank əməliyyatlarının global normalara mütərəqqi uyğunlaşdırılmasına yönəldilir.

Elektron ticarət zamanı ödənişi həyata keçirmək məqsədilə şirkətlər tərəfindən təklif edilən pul məhsullarının 2 əsas modeli var:

1) DigiCash şirkəti tərəfindən təklif olunan elektron pul

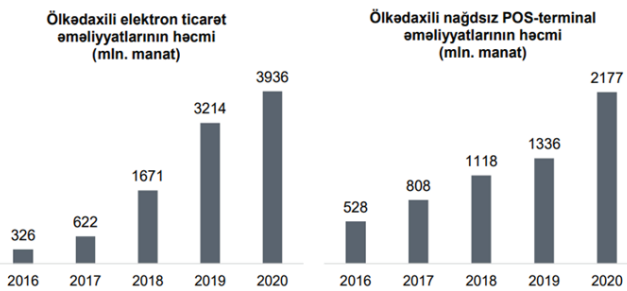
2) Mondex şirkəti tərəfindən tətbiq olunan smart kartlar

İnternet mağazasından alış-veriş etmək üçün istifadəçi elektron pulu bank hesabından müəyyən edilmiş proqram vasitəsilə öz elektron pul kisəsinə yükləyə bilər.

Smart kart – mikroçip ilə təchiz edilmiş plastik kartdır. Smart kartlar ödəniş prosesini asanlaşdırmaqla yanaşı, onlar istənilən sektordə istifadə oluna bilər. Kart bir sıra üstünlük göstəricilərinə malikdir: sürətli olması, onlayn və oflayn rejimdə işləmək imkanına malik olması, təhlükəsizlik, funksionallıq [2, s.12]

Ölkədaxili elektron ticarət əməliyyatların həcmində son illərdə müsbət dinamika müşahidə olunmaqdadır. 2016-cı ildə ölkə üzrə POS terminallar vasitəsilə edilən bütün nağdsız ödənişlərin 0.2% - ni təmassız ödənişlər təşkil edirdisə, 2020-ci ilə qədər bu faiz 39% - ə yüksəlmişdir [3].

Diaqram 1.

Göstəricilərin sürətlə artmasına baxmayaraq, ölkə əhalisi zəif nağdsız ödəniş vərdişlərinə malik olmaqda davam edir. Buna görə də 2020-ci ildə Azərbaycan vətəndaşı tərəfindən edilən orta nağdsız ödəniş göstəricisi 15 olsa da, qabaqcıl dövlətlər daha yaxşı göstəricilərə malikdirlər – Latviyada 184, Rusiyada 318, Böyük Britaniyada 450.

“2018 – 2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında rəqəmsal ödənişlərin genişləndirilməsi üzrə Dövlət Proqramı” nağdsız ödəniş mühitini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirməklə, dövriyyədə olan

nağd pul vəsaitlərinin həcmi azaldılması və nəticədə bank sektorunun maliyyə resurs bazasının gücləndirilməsi məqsədi daşıyır. Burada əsas strateji hədəflər ölkə ərazisində ödəniş xidmətlərinin infrastruktur imkanlarını artırmaqla, bu xidmətlərin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və tətbiq dairəsini genişləndirməkdir. Banklar rəqəmsal ödənişlərin tətbiq dairəsini artırmaqla, nağd pul ilə bağlı əməliyyat xərclərini azaldacaqdır ki, bu da, öz növbəsində, iqtisadi inkişafa təkan verəcəkdir. Dövlət Proqramında 2019-cu il üzrə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin 50%-i yerinə yetirilib, 2%-i qismən icra olunub, 48%-i isə icra edilməmişdir. Proqramın müvafiq müddət ərzində icrasına görə ümumilikdə 51 bal verilib [4, s.10].

Elektron ticarətdə gömrük tənzimlənməsi

Respublika ərazisində idxal-ixrac əməliyyatlarında elektron ticarətin tənzimlənməsi istiqamətində Dövlət Gömrük Komitəsi bir sıra sahələrdə hüquqi tərəfdaşlıq standartlarını tətbiq edir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə davamlı əlaqə əsas məqsədlərdən biri kimi çıxış edir. Buna görə də, Dövlət Gömrük Komitəsi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının inkişafı üçün bir sıra strateji istiqamətlərin formalaşdırılmasında daha fəal iştirak edir və bununla da gömrük prosedurlarının effektivliyini artırır. Ölkəmizdə gömrük sisteminin təkmilləşməsinə Dövlət Gömrük Komitəsinin bütün sahələrdə beynəlxalq müqavilələrə üstünlük verməsi kömək edir. İran, Gürcüstan, Türkiyə arasında əlaqələr durmadan inkişaf edir və yardımla bağlı bir sıra sazişlər imzalanmışdır ki, bu da gömrük sahəsində əməkdaşlığın yüksək səviyyədə olduğunu nümayiş etdirir.

Gömrük fəaliyyətinin inkişafının başlıca istiqamətlərindən biri gömrük tənzimlənməsinin hüquqi bazasının təkmilləşdirilməsidir. Gömrük tarifi qaydaları dünya ölkələrinin əksəriyyətində yenidən nəzərdən keçirilib və inkişaf etdirilib. Burada məqsəd daha sadə və dəqiq qanunlar yaratmaq, eyni zamanda onları beynəlxalq konvensiyaların, sazişlərin və digər beynəlxalq anlaşmaların təlimatları, standartları ilə daha sıx uyğunlaşdırmaqdır. Zaman keçdikcə gömrük nəzarətini tənzimləyən təşkilati, hüquqi və inzibati strukturların dünya miqyasında inteqrasiyası baş verdi. Dünya ölkələrinin əksəriyyətində ümumi, hüquqi və təşkilati standartlar və qanunlar çərçivəsində qurulmuş milli gömrük sistemləri mövcuddur ki, bu da beynəlxalq ticarətin

son zamanlar intensiv şəkildə genişlənməsinə şərait yaratmışdır. ÜTT-nın 1995-ci ildə təsis edilməsi və onun əsasını təşkil edən bir sıra hüquqi sənədlərin qəbulu bu prosesin əsas mərhələsidir.

Gömrük əməliyyatlarının inkişafı hüquqi baza ilə yanaşı, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları baxımından da vacibdir. Nəticədə, gömrük orqanları zaman keçdikcə daha çox elektron xidmətlər təklif edirlər ki, bu da bütövlükdə milli iqtisadiyyatın inkişafına töhfə verir. Bu xidmətlər həmişə elektron formada ölkəmizdə və xaricdə fəaliyyət göstərən, kommertiya və digər fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər və hüquqi təşkilatlar üçün əlçatandır. Tez-tez həyata keçirilən xidmət yeniləmələri ölkənin yerli bazarının müdafiəsinə, ixracı təşviq etməyə kömək edir. Bu istiqamətdə atılan son addımlar ticarət və gömrük proseslərinin sadələşdirilməsi üzrə mühüm seçimlərin edilməsinə səbəb olmuşdur. Gömrük Məcəlləsindəki dəyişikliklər də belə proseslərdən biridir. “Gömrük işində informasiya sistemlərindən, informasiya texnologiyalarından və onların təminat vasitələrindən istifadə Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2012-ci il 3 avqust tarixli 166 nömrəli qərarı mövcuddur [5]. Qanunvericilik bazası təkmilləşdikcə həyata keçirilən fəaliyyətlər müasir meyarlara cavab verir.

Nəticə

Araşdırmalar göstərir ki, dünyəvi qanunlara riayət etməklə yerli iqtisadiyyatın maraqlarını müdafiə etmək və xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi sistemini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaq vacibdir. Bu günlərdə Azərbaycan hökumətinin beynəlxalq ticarəti tənzimləmək üçün həyata keçirdiyi hər bir siyasət ticarəti tam liberallaşdırmalı və onun davamlı iqtisadi artım ehtiyaclarına ən yaxşı formada xidmət edəcək şəkildə necə tənzimləyəcəyini müəyyən etməlidir. Bu, ticarət siyasətini formalaşdıran bütün dövlət təşkilatlarının söylərini ticarətlə bağlı problemlərin həlli yollarının tapılması üzərində cəmləşdirilməsini vacib edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Bakı şəhəri, 10 may 2005-ci il, № 908-IIQ
2. Azərbaycan Respublikası Vergilər Nazirliyi.

Elektron Ticarətdə Ödəniş Sistemləri. https://taxes.gov.az/uploads/beynelxalq/2015/_b2.pdf

3. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının 2021-2023-cü illər üçün Rəqəmsal Ödəniş Strategiyaları.

4. Azərbaycan Respublikası İqtisadi İslahatların Təhlili və Kommunikasiya Mərkəzi. MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ 2016-2021. Bakı 2021. – 88 s.

5. “Gömrük işində informasiya sistemlərindən, informasiya texnologiyalarından və onların təminat vasitələrindən istifadə Qaydaları”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Qərarı. Bakı şəhəri, 3 avqust 2012-ci il, № 166

XÜLASƏ

Bütün dünya dövlətləri artıq tənzimlənmənin faydalarını dərk edir və bu siyasətlərə qlobal ticarətə nəzarət etmək üçün mühüm alətlər kimi baxırlar. Bu prizmadan baxsaq, görə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının etibarlı tərəfdaş kimi qlobal iqtisadi sistemə daxil olması onun beynəlxalq ticarəti üçün ideal parametrlərin müəyyənəndirilməsi zərurətini, eləcə də cari tələblərə cavab verə biləcək səmərəli gömrük əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zərurətini ortaya qoyur və belə fəaliyyət üçün əlverişli şərait yaradır. Məqalənin məqsədi Azərbaycanda idxal-ixrac zamanı elektron ticarətin tənzimlənməsi məsələlərini təhlil etmək və onun inkişaf perspektivlərini araşdırmaqdır.

Açar sözlər: elektron ticarət, informasiya texnologiyaları, valyuta nəzarəti, rəqəmsal ödənişlər, inkişaf.

АЙШАН ГУСЕЙНОВА

Магистрант Бакинский Государственный Университет

Электронная почта: aysan7557@gmail.com

Резюме

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Государства всего мира уже осознают преимущества дерегулирования и рассматривают эту политику как важные инструменты для контроля мировой торговли. Если мы посмотрим сквозь эту призму, то увидим, что включение Азербайджана

жанской Республики в глобальную экономическую систему в качестве надежного партнера выявляет необходимость определения идеальных параметров для ее международной торговли, а также осуществления эффективных таможенных операций, которые могут удовлетворить текущим требованиям, и создает благоприятные условия для такой деятельности. Целью статьи является анализ вопросов регулирования электронной торговли при импорте-экспорте в Азербайджане и изучение перспектив ее развития.

Ключевые слова: *электронная коммерция, информационные технологии, валютный контроль, цифровые платежи, развитие*

AYSHAN HUSEYNOVA

Master student of Baku State University

E-mail: aysan7557@gmail.com

Summary

IMPROVING THE REGULATION OF E-COMMERCE IN AZERBAIJAN

All states of the world are already aware of the benefits of regulation and see these policies as important tools for controlling global trade. If we look at it from this perspective, we can see that the entry of the Republic of Azerbaijan into the global economic system as a reliable partner reveals the need to determine ideal parameters for its international trade, as well as the need to carry out effective customs operations that can meet current requirements and creates favorable conditions for such activity. The purpose of the article is to analyze the issues of regulation of e-commerce during import and export in Azerbaijan and to explore its development prospects.

Keywords: *e-commerce, information technology, currency control, digital payments, development.*